

BOHUSLAV
MARTINŮ

ŠPALÍČEK

*Z těch dědů
a bab
co přede mnou
vodám
cestu
písní otvírali,
co zde studny
roubili
a pevně plátno
tkali,
z těch jsem
a vracím se
k nim znova*

FOTOGRAFIE B. MARTINŮ Z ROKU 1949

*Co na tom,
že jejich dny
jsou nenávratně pryč,
z ruky do ruky
si stále
podáváme
těžký klíč —
klíč od domova*

Život a dílo B. Martinů představuje kus světových kulturních dějin 20. století, kus generační problematiky údobí mezi oběma světovými válkami. Společensky byla tato problematika vyjádřena otázkami dobrovolné i nedobrovolné emigrace, domova a vlasti. Byl to především problém umělecky tvořícího člověka. — Stravinskij, Prokofjev, Honneger, Schönberg, Hindemith, Martinů — všichni tito skladatelé, každý zvlášť a všichni společně představují tvář evropské a světové hudby 20. století a každý z nich si musel svým způsobem zodpovědět základní životní a umělecké otázky.

Bohuslav Martinů odchází do Paříže (1924) se učit jako tehdy celá řada představitelů mladé umělecké generace. Ona první léta, prožítá za hranicemi vlasti, znamenají údobí hledání možnosti nového moderního hudebního výrazu. Martinů se dává kladně i záporně ovlivňovat experimenty západoevropského modernismu (džezová perioda) a několik let odvážně zkouší nejrůznější kompoziční novoty. V té době, kdy se vyrovnává s vlivy pařížského hudebního prostředí (Stravinskij, Roussel, Honneger, Milhaud) napsáním divoce odvážných orchestrálních skladeb »Half-time« a »La Bagarre«, ozývá se v něm stesk po domově, projevující se příklonem k české lidové písni a poezii. V r. 1925 vy-

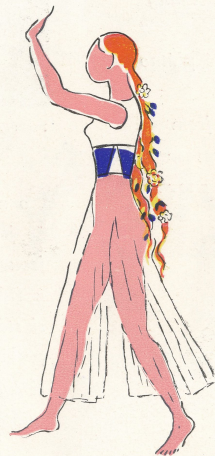
dává v Paříži »Tři české tance« pro klavír. V celém jeho dalším díle se pak stále více projevuje tato záliba, nejprve používáním zajímavých rytmů české a moravské lidové písně a později také vědomým příklonem k jejím lyrickým a zpěvným složkám. V třicátých letech vytváří díla s ryze českými náměty a typicky národními prvky, tak příznačnými pro pozdější jeho velká díla. Skladby, vzniklé v oněch třicátých letech, zahajuje kl. cyklus »Borová« (1931), česká říkadla, zpívaný balet »Špalíček« (1931), opery: Veselohra na mostě, Hry o Marii (1935), Divadlo za branou (1936) — samozřejmě vedle komorních a symfonických děl, vytvořených v téměř časovém rozpětí.

Tedy pařížské údobí přináší v první řadě jeden významný moment v tvůrčím vývoji B. Martinů — přímknutí k české lidové písni a prohloubení výrazové českosti jeho umění.

Tvorba B. Martinů se svou rozsáhlostí vymyká ucelenému pohledu i vzhledem k tomu, že řada vynikajících a zralých skladeb vznikla v cizině a dosud u nás nejsou známa. Také v tomto stručném pohledu není možno se dotknout všech významných a operných bodů v díle skladatelově. Zvláště máme-li na mysli poslední, vrcholné tvůrčí údobí, kdy téměř padesátiletý skladatel přistupuje k tvorbě symfonické. V té době má již za sebou velkou řadu děl scénických a komorních. Toto válečné údobí (poč. II. svět. války) dává podnět ke vzniku skladeb, ve kterých lze výrazně sledovat myšlenkovou a citovou křivku tvůrčího vývoje skladatelova. Patří sem Koncert pro 2 smyčc. orch., klavír a tympány, psaný pod dojmem tragických událostí mnichovských (1938), symfonická tryzna Lidice (1943), plná tragiky a pathosu, Simfonieta Giocosa, dále II. violoncellová sonáta - vroucí zpěv Vysočiny, plný stesku a touhy po domově (1943), Nový Špalíček a konečně tvorba symfonická, jejíž kulminační bod tvoří IV. symfonie (1944), psaná na rozhraní války a svobody, svým optimistickým, českým tónem se řadící k vrcholným dílům skladatelovým.

Z poválečného údobí jmenujeme alespoň Simfionettu La Jolu, veseloherní hříčku Zenitha, Symfonické fantazie, Fresky Piera della Francesca, komickou operu Mirandolinu. V rozmezí těchto posledních let lze sledovat u B. Martinů další zvroucnění jeho projevu — zápas o velké problémy a otázky lidského života. Vznikají tragické 4aktové drama Recké pašije (1956), monumentální epos o Gilgaemešovi a okrajové a přece tak významné drobnosti — vokální skladby: Otvírání studánek (1955), Legenda z dýmu bramborové natí, Romance z pampelišek (1957), Mikeš z hor (1958) — jimiž se těžce nemocu, Martinů vrací celým srdcem a celou svou bytostí domů, do své rodné Poličky, na Vysočinu.

Bohuslav Martinů, jak se nám jeví dnes, je vůdčím představitelem a největším zjevem v české soudové hudbě — zjevem průkopnickým a průbojným, který na půdě české lidové poezie a náपěvnosti získal své hudební tvorbě novou, nesentimentální citovost a obohatil českou a světovou hudbu o nové, osobité a bezprostřední tóny..

„ŠPALÍČEK“ B. MARTINŮ

V genesi Špalíčku je zajímavý fakt, že jeho devátý obraz, Legenda o sv. Dorotě, byla komponována nejdříve, už začátkem roku 1931. V rukopise je to samostatná partitura s velkým orchestrem, kdežto Špalíček měl původně komorní orchestr a byl přepracován pro velký orchestr až v r. 1940. Legenda o sv. Dorotě je na titulní straně označena jako balet o jednom aktu a má další podtitul z cyklu baletů »Špalíček«. V každém případě byla Legenda o sv. Dorotě středem problémů velké lidové hry. Martinů se ji poprvé obíral v r. 1924, ale nevěděl, jakou formu by bylo nutno zvolit. V roce 1927, během prázdnin, jsem se k ní vrátil znovu,

zase bez valného výsledku. Konečně v předešlém roce kompozice ženských sborů mi ukázala možnost, jak zpracovati Legendu scénicky i hudebně; od Legendy jsem postupoval k celému baletu.

Pohádka o Popelce s říkadly a hrami je ponejvíce u B. Němcové. Česká svatba, zvyky a hry jsou rovněž u Němcové a poněkud u Erbeny. První jednání neskýtá problémů a je vyplněno pohádkami a zvyky dětí, jako jsou hry o kochoutkoví a slepičce, o kocourovi v botách, o kouzelné mošně. Všude se mísi do pohádek staré texty her, které v různých datech roku bylo zvykem předváděti. Závěr celého baletu je báseň o Svatebních košilích podle Erbeny. Tuto látku jsem řešil jako baladu. Nenechávám tedy dramatické vypětí ovládnouti tón hry, nýbrž podtrhuji charakter spíše vyprávění. Použití ženského sboru v orchestru umožnilo realizaci všech těchto složek a podává i částečně nový tón baletu.

Co jsem hlavně sledoval, je vytvoření lidové hry scénické, tedy lidové divadlo. Celý tón baletu má jiný charakter než moje symfonická nebo komorní díla. Omezil jsem se, možno-li vůbec užít tohoto slova, na úplně prostou lidovou lyriku a zachoval jsem tento tón po celou hru, nekomplikoval jsem ji žádnými novostmi nebo originalitami. Zachoval jsem prostý tón a jsem přesvědčen, že toto řešení je nejlepší a jediné možné a že plně odpovídá divadelnímu řešení vůbec.

Hluboké inspirační zdroje všech lidových her v baletu byly ovšem — dětství a rodná Vysočina, v níž Martinů je celým svým dílem pevně zakořeněn a kterou opěvuje ve svých českých kantátách. Psal o tom domů své matce, když Špalíček komponoval. Toto dílo má přes všechnu složitost své dlouhé genese dva hlavní inspirační kořeny. Je to domov, Políčka a Vysočina, vzpomínky na dětství. Pohádky, jichž Martinů ve Špalíčku použil, mají světočnost umělo i lidovou; představují prvek fantazijní, který rámuje nebo někdy do něho přímo zasahuje skutečnost prostých lidových her a obyčejů. Je to konfrontace snů a skutečnosti, která v divadelní tvorbě Bohuslava Martinů se objevuje v nejružnějších podobách. Špalíček je podle mínění skladatele na poloviční cestě k opeře. Martinů se domníval, že v něm došel »k lepšímu výrazu čistě divadelnímu«, který dlouho hledal.

CITOVÁNO ZE STUDIE M. ŠAFRÁNKA

Naše tvorba přijímala vždy nové směry okolního světa, ale základ národní písně nikdy neopustila. Moravská píseň svojí originalností a prudkostí má velký vliv na vývoj umělé hudby a je v ní stále velký a nový zdroj možnosti. Jsou to písně zdravé a nesentimentální. Neznám nic zdravějšího než je moravská píseň. Zde máme příklad Leoše Janáčka, který je uplatnil a otevřel svéráznou cestu, kde hudba roste ne z imitace, ale přímo z národní písně a jazyka a mluví k srdci člověka.

BOHUSLAV MARTINŮ

ŠPALÍČEK

Režisér a choreograf: Emerich Gabzdyl
 Asistent choreografa: Julie Jastrzemsbá
 Korepitoři: Jan Gabzdyl, Vítězslav Hlávka
 Klavírní part v orchestru: dr. Karel Králíček
 Dámský sbor opery

Balet o třech jednáních

Solisté opery: M. Burešová, V. Nováková, L. Procházka, K. Průša, J. Zahradníček

1. Hra na pannu děti baletního studia
2. Hra na hastrmana děti baletního studia
3. Hra na vlčka děti baletního studia

4. Hra o kohoutkovi a slepičce:

Kohoutek Karel Jurčík
 Slepička Věra Hradilová

POHÁDKA O KOCOUROVI V BOTÁCH:

Selský chlapec Ivan Mičola
 Kocour v botách Marcela Martiníková
 Zajíc Marie Steínová
 Král Leo Krawiarz
 Princezna Julie Jastrzemsbá
 Sluhové členové operního sboru
 Černokněžník Albert Janíček
 Lev Ladislav Mašek
 Myška Jana Lipovská
 Krahujec Bohuslav Pašek
 Primabalerina Drahomíra Svobodová
 Zonglér Josef Radil
 Akrobaté J. Dlask, J. Čejka, J. Duží,
 H. Ledečová, Z. Hrtoňová
 Stíny členky baletního sboru
 Králova družina členky baletního sboru

POHÁDKA O ŠEVCI A SMRTI:

Švec Albert Janíček
 Děvče Jaroslav Čejka
 Ševcovští učni Zdeňka Nedvědová
 Smrt I. Fridrich, K. Gardon
 Cikán Vlasta Pavelcová
 Kůň Miroslav Nohel
 Motýl V. Sloveňák, J. Dlask
 Obr Věra Hradilová
 Zelený myslivec Ivan Mičola
 Černý muž Bohumil Pašek
 Čerti Karel Jurčík
 Princezna R. Hučín, L. Krawiarz,
 Čmelák M. Bilek, J. Hájek
 Alena Kadlecová
 Jiří Duží

Dirigent: Bohumil Gregor
 Sbormistr: Jiří R. Miša
 Scéna a kostýmy:
 zasloužilý umělec Karel Svolínský

Andělé K. Hrdinová, E. Colombová,
 L. Jansová, L. Baroňová,
 J. Kurovská, L. Skácelová,
 Z. Kudlová, E. Fibingerová,
 O. Mitková, K. Hercíková
 Havrani V. Tkadlecová, A. Krawiarzová,
 J. Lipovská, L. Schindlerová,
 M. Steinová, D. Dobrá

LEGENDA O SVATĚ DOROTĚ:

Dorota Jarmila Hylasová
 Král Ladislav Mašek
 Theofil Albert Janíček
 Rytíř Ivan Mičola
 Kat Jiří Hájek
 Anděl L. Skácelová
 Dva čerti Miroslav Nohel, Jiří Radil
 Obecenstvo členové operního sboru

POHÁDKA O POPELCE:

Selská děvčata Vynášení smrti
 Král a králka a děti Hra na královnu
 Popelka Vlasta Pavelcová
 Její sestry Věra Hradilová
 Drahomíra Svobodová
 Otec Elen Colombová
 Máma Ladislav Mašek
 Vila B. Cholevová
 Princ M. Martiníková
 Bohuslav Pašek
 Karel Jurčík

Dvorní dámy L. Baroňová, K. Hradinová, L. Janso-
 vá, A. Jandová, A. Krawiarzová, Z.
 Kudlová, J. Kurovská, L. Vaňková,
 O. Mitková, V. Tkadlecová

Selská děvčata a chlapci E. Fibingerová, K. Hercíková, D.
 Dobrá, Z. Hrtoňová, H. Ledečová,
 Z. Nedvědová, M. Steinová, L.
 Schindlerová, J. Lipovská, L. Mos-
 kalová, J. Duží, J. Hájek, B. Hučín,
 J. Radil, I. Mičola, M. Bilek, J. Dlask,
 V. Sloveňák, M. Nohel, J. Čejka

Muzikanti L. Krawiarz a páni operního sboru

Byto to v Brně v roce 1934, kdy choreografka Máša Cvejčiová studovala balet Bohuslava Martinů »Špalíček«. V tomto představení jsem se setkal osobně s B. Martinů i jako skladaelem poprvé.

Tato druhá inscenace »Špalíček« byla provedena tak jako o premiéře v Národním divadle v Praze v r. 1933 v původní úpravě, kdy balet končil baladou K. J. Erbena Svatební košile. Mimo jiné role tančil jsem v této baladě Urmle a Zora Šemberová dívku. Již tehdy mě zaujala bohatá paleta Mistrova štěte — jeho působivá melodičnost, rytmická zajímavost, hýčící národními motivy a bohatá škála instrumentační, zaručující »Špalíček« trvalé hodnoty. V nové konečné úpravě, ve které jej uvádíme u nás, byl pak »Špalíček« uveden ve Smetanově divadle v Praze v roce 1947.

Netušil jsem, že po brněnské premiéře Špalíčka budu za dva roky sám choreografem světové premiéry jeho opery Hry o Marii (23. II. 1935). Setkání se s tak umělecky závažným dilem bylo pro mladého ještě choreografa jistě velmi odpovědné a byl jsem nesmírně šťasten, když po premiéře jsem slyšel slova Mistrova uznání.

Třetím setkáním s Bohuslavem Martinů byla opera Divadlo za bránou v choreografii Psotově. V něm jsem tančil Harlekýna spolu s Mirou Figarovou jako Colombinou.

Dnes, kdy se již cítím být schopným uvést Mistrovo celovečerní dílo, jsem šťasten, že mohu splatit dluh umělci, který mě před 25 léty stiskl ruku se slovy: »Jste mladý, jen tak zdárně pokračujte...« Věřím, že by byl na dnešní premiéře s námi a potěšil se tím, že jeho Špalíček se dostává na naši scénu poprvé, že ostravské obecenstvo pozná v jeho hudbě sílu národního citění, jež tento umělec v sobě choval.

Emerich Gabzdyl

Přes můj dlouhý pobyt za hranicemi naše národní písně nikdy nevymizely z mé myšli ani z mé duše . . . Naše umělá hudba vyrostla přímo z národní písně a tanců, jež jsou duší národa.

BOHUSLAV MARTINŮ

OBSAH BALETU

I. jednání. — Na návsi si hrají děti. Začínají hrou na pannu, hastrmana, vlčka, konečně pak na hru o kohoutkovi a slepičce.

POHÁDKA O KOCOUROVI V BOTÁCH

Před chalupou sedí selský synek, smutný, že celým jeho dědictvím po otci je jenom kocour. Ten se snaží synka rozveselit, skáče, tančí, až se mu to konečně podaří. Vydají se spolu na pouť. Do cesty jim vběhne zajíc, kterého kocour zakousne. Vzápětí potkávají královský průvod. Krále bolí zuby, nařiká a princezna ho utěšuje. Kocour nabídne králi záračnou zaječí pacičku, která ho uzdraví. Synek se líbí princezně a král mu jí slíbí pod jednou podmínkou, že osvobodí jeho říši od zlého čaroděje. — Synek s kocourem se tedy vydají k čaroději. Kocour čaroděje přiměje, aby se proměňoval v různá zvířata a když se nakonec promění v myš — zakousne ho a zahubí tak čaroděje. Synek dostane princeznu, všichni se radují a v paláci se slaví svatba.

II. jednání — POHÁDKA O ŠEVCI A SMRTI

Ševce doma pohněvají učedníci a zákazníci a vydá se tedy do světa. Jde a jde, až přijde na trh. Koupí tu od cikána koně a pustí jej na svobodu. Po cestě uvidí čmeláka, jak pronásleduje motýla. Čmeláka zažene a motýl z věčnosti ho zavede do černého města. Tam všichni truchlí nad princeznou, kterou hlídá hrozný obr. Motýl opět pomáhá ševci — tančí tak dlouho kolem obra, až jej unaví a švec ho pak zabije jeho vlastním kyjem. Celé město mu děkuje a švec spokojen odchází na další pouť. Potká zeleného myslivce, od kterého koupí kouzelnou mošnu. S tou dorazí do zakletého zámku. Tam ho černý muž a smrt donutí ke hře v karty, švec prohrává a smrt si ho chce vzít. Ale švec ji strčí do mošny a putuje dál. Dojde až k bráně pekelné; čertí však smrt vytuší a ševce i s mošnou odeženou. Když nechtěl smrt v pekle, zanesl ji švec před bránu nebeskou. Anděl ho přemluví, aby smrt pustil, švec poslechne a smrt ho odvádí do nebes.

III. jednání — LEGENDA O SVATÉ DOROTĚ

V selské světnici předvádějí herci divákům lidovou hru o panně Dorotě, která se zaslíbila Kristu Pánu, odmítla krále, byla proto sřata a stala se světicí.

VYNÁŠENÍ SMRTI

Je starý velikonoční zvyk, že děvčata utopí zimu v podobě slaměné figuríny smrti a vítají nové jaro.

POHÁDKA O POPELCE

Otec přináší nádherné plesové šaty pro Popelčiny sestry. Zatímco se sestry strojí k plesu, Popelka zesmutní, že otec na ni zapomněl. Dá jí jen ořech, který cestou našel. — Když sestry odejdou, Popelka zůstává sama a vila jí přinese krásné šaty. Popelka se ustrojí a spěchá za sestrami. Při plesu na zámku si princ hledí jen Popelky a nechce ji pustit domů. Popelka uteče, ale ztratí stříviček. Prchá přes náves, princ se střívičkem v ruce za ní. Marně ji hledá, podařilo se jí vklouznout do domku.

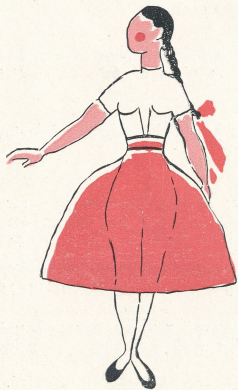
Když se dvorní dámy a s nimi i Popelčiny sestry vracejí z plesu, princ zkouší, která obuje stříviček. Všem je malý a když přijde Popelka, pozná ji princ i ve všedních satech, protože ji stříviček padne.

Hned se tedy chystá svatba a všeobecné veselí a radost pohádku uzavírá.

Lesnatý a lučinatý Schönenberg nad obcí Pratteln je vzdálen od Basileje asi čtvrt hodiny elektrickou. Na jeho svahu vybudovali Švýcaři z betonu a železa opevnění a dodnes jsou tam i drátěné překážky. Až na tyto neblahé připomínky je to krajina plná slunce a zeleně, rozechvělá letním vzduchem. Okolní kopce připomínají tak trochu Vysočinu.

Na vršku stojí švýcarské stavení, stavěné na patro, více ze dřeva než z kamene. Tam jsem se naposledy setkal s Bohuslavem Martinům. —

Občas se zde zastaví sanitní auto z basilejské nemocnice, aby si odvezlo pacienta k pravidelným prohlídkám a utišujícím injekcím. Třeba je Bohuslav Martinů od listopadu vážně, velmi vážně nemocen, stále myslí na práci a na nová díla. Klavír, na němž kdysi hrávala Klára Schumannová, mlčí a trpělivě čeká, až k němu skladatel zasedne. — Každé setkání krajanů v cizině je

POSLEDNÍ SETKÁNÍ

srdečné... »Co je nového v Praze, na Vysočině, co dělají staří známí...« Bohuslav Martinů odpočívá v modrých, manšestrových kalhotách a sedém svetru na gauči a hovoří ztlachtým hlasem. Jeho zrak padne na balík s deskami a oči se rozzáří: Není to jenom hudba, ale také kus života. V této hudbě je také jeho domov. »Nejdříve Romanci z pampelišek,« požádá spíše očima než ztlachtým hlasem nemocný skladatel. Gramofon se rozžmí hudbou, a to slunce, které padá oknem do pokoje, je v této chvíli z naší oblohy, a ta vůně z našich luk. — »To je můj domov,« řekne Bohuslav Martinů nad doznělou kantátou.

Chce slyšet »Legendu z dýmu bramborové nati«, jako by si v těchto okamžicích nabíral z mladé síly raného mládí. Modrá Vysočina se před jeho zraky otvírá do světlých rán, z nichž je slyšet křepelčino volání, i sametových večerů, kdy se rozsvěcují na starobylém náměstí světla a lidé vycházejí do ulic.

»Určitě přijedu do Prahy,« jen co se z toho trochu dostanu,« myslí na nemoc. »Určitě na jaře. Snad na Juliettu. Podívám se na Vysočinu — domů — a pak bych taky rád na chvíli do Krkonoš...« Kolik je v jeho srdci touhy — kolik...!

Rozloučení s Bohuslavem Martinům dodnes nemohu pochopit. On se usmívá a kyne rukou. Ví, že se už neuvídíme, zatím co on věří, že všechno je jen přechodná indispozice. Tím posledním pohledem chci věřit s ním, i když záznaky se nedějí. Těžko se odchází. Kolem voní louka a nad námi zní vysoké nebe, jaké je uprostřed léta. Doznívají ve mně poslední jeho slova: »Všechny tam u nás pozdravujte, hlavně v Poličce!«

O šest neděl později jsem tu stál nad otevřeným hrobem. Ve světlé rakvi odpočíval usmířen. Ty dva vonící karafiáty, které jsem hodil, byly za nás, za všechny. Vždyť celou svou bytostí, celým svým tvůrčím já odpočívá doma a prochází se mezi písněmi, které zpívají lidé po večerech...

Z KNIHY MIROSLAVA BUREŠE — BOHUSLAV MARTINŮ A VYSOČINA

Bohuslava Martinů — kterého upřímně miluji, obdivuji a vyznávám — považuji za reprezentativního skladatele dnešní české i světové hudby. Jest naším skladatelem, v plném toho slova smyslu světovým.

Světovým nejen proto, že je skladatelem technicky mistrovským a osobitým, ale především proto, že je skladatelem hluboce národním. Dovedl docela nově přistoupit k naší lidové písni a tanci a z nich načerpat nové, silné a osobité hodnoty. Je skladatelem dle potřeb i tužeb naší doby; svrchované mistrovství se v něm snoubí s bezprostřední emotivností, výsoká kultura ducha s přístupnou lidovostí.

»Kdo si přeje víc.«

IŠA KREJČÍ

Potkal jsem jeseň...
 co před ní bylo
 jar a zim!
 s oblohy
 sléhají
 plameny jeřabin
 a cítíš vůni
 posledního sena.

Z té modře
 a větrnosti čisté
 nejen já,
 ale všichni vy jste,
 i stará bříza
 pokrivená.

Jsem doma
 a jdu zas
 cestou starou,
 za mnou v patách
 ve vzpomínce jaro...

VERŠE NA 2. A 14. STR. Z LYRICKEHO CYKLU M. BUREŠE «OTVÍRÁNÍ STUDÁNEK»

Seznam (kompozitor) - (-)
 «První o studance rubines. Voris napal Miroslav Bureš a hudbu Bohoslav
 Martinu, oba z Salohy. Martinu vřemně shradku kasa-kon, za gela isku
 H studánkách. Jan je vřemně Poláček. Vypracoval: Sykavci a Těm studánám
 Město v roce 1955»

B. Martinu

Pro Miroslava

Allegro moderato

Soprano

studánky chly by - to čisto, čas jaro dluh vy jste

Smýšle děle adios.

B. Martinů: Špalíček. Program vydalo Státní divadlo v Ostravě v redakci dramaturga H. Šimáckové, sestavila prom. hist. Eva Sýkorová. Obálka: zasloužilý umělec K. Svolinský, kresby uvnitř — kostýmní návrhy téhož autora. Typografická spolupráce R. Mikeska. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod Ostrava, prov. 22, Ostrava I, Hollarova 14. — Cena 1,50 Kčs

T 15-01353